

Sofija Kalezić-Đuričković (Podgorica)

O Andrićevom eseju NJEGOŠ KAO TRAGIČNI JUNAK KOSOVSKE MISLI

U radu O ANDRIĆEVOM ESEJU NJEGOŠ KAO TRAGIČNI JUNAK KOSOVSKE MISLI tumači se način na koji je djelo crnogorskog vladike i pjesnika djelovalo na kreativno oblikovanje srpskog nobelovca. Andrić se, kritički i esejistički, bavio brojnim domaćim piscima, ali je stvaralačku pažnju u najvećoj mjeri posvetio Vuku Karadžiću i Njegošu. O Vuku je Andrić napisao šest, a o Njegošu deset ogleda, koji su izloženi u SABRANIM DELIMA IVE ANDRIĆA iz 1981. godine i knjizi istog autora NJEGOŠ KAO TRAGIČNI JUNAK KOSOVSKE MISLI, koju je priredio Slobodan Kalezić, 1995. godine. Navedeni tekstovi Iva Andrića posvećeni Njegoševoj ličnosti i djelu pokazuju koliko se veliki pisac oduševljavao Njegoševom imponantnom stvaralačkom figurom, čiji je kreativni izraz u značajnoj mjeri modelovao misaoni repertoar i stilsku doradenost Andrićeve proze. Na obrascu narodnog kazivanja i filozofije kolektivnog duha Andrić gradi svoje romane i pripovijetke, što se na uspio način može sagledati iz njegovih ogleda TRENUTAK U TOPLOJ, SVETLOST NJEGOŠEVOG DELA, NJEGOŠEVA ČOVEČNOST, NJEGOŠEV ODNOS PREMA KULTURI, NEŠTO O NJEGOŠU KAO PISCU, VEČNA PRISUTNOST NJEGOŠEVA, NJEGOŠ U ITALJI, NAD NJEGOŠEVOM PREPISKOM I NJEGOŠ KAO TRAGIČNI JUNAK KOSOVSKE MISLI.

Dva najveća južnoslovenska umjetnika jezika i književnosti mogu se u međusobno sadejstvo dovoditi putem raznovrsnih relacija i kompleksnih međusobnih komunikacija, počev od uticaja koji je djelo crnogorskog vladike Petra II Petrovića Njegoša izvršilo na Andrićevo kreativno modelovanje. I sam Andrić je ovu sponu više puta isticao, tvrdeći da su narodna svijest i etika uticali jednakim intenzitetom na njegovo stvaralaštvo.

Ja mislim da nema pisca koji se nije ugledao na nekoga. Svak je pred sobom imao ogledalo uzora – neko veće, neko manje! Ja bih mirne duše mogao da kažem: to su Vuk i Njegoš. Ja sam jezik učio od Vuka, Njegoša i iz narodnih pesama. Sve prijatelje možete izgubiti, ali Vuka i Njegoša nikako (Jandrić 1977: 378).

Jedna od stožernih ličnosti crnogorske kulture Petar II Petrović Njegoš (1813–1851) u dramatičnom vremenu življenja i književnog djelovanja na našim prostorima ostavio je duboke tragove kao mislilac i literarni stvaralac. Jednako važno polje emaniranja njegove izuzetne ličnosti predstavljalo je državno i vladličansko djelovanje, putem kojeg je uspostavljao dobronamjerne veze sa brojnim kulturnim poslenicima, znamenitim ličnostima i političkim predstavnicima.

Neposredno interesovanje Iva Andrića za Njegoša može se tretirati u kontekstu opšteg razvojnog luka srpskog nobelovca, s obzirom na to da je prvi tekst o vladici-pjesniku on objavio 1925. godine pod nazivom NJEGOŠ U ITALIJI, dok posljednja dva – NAD NJEGOŠEVOM PREPISKOM i TRENUTAK U TOPLOJ datiraju iz 1963. godine. Ovaj podatak, između ostalog, govori i o tome da Andrićeva naklonost Njegošu nikada nije prestala, te da je gotovo isto onoliko godina koliko je potrajao vladčin život, trajalo i Andrićevo interesovanje za njega. Njegoševo viđenje života i svijeta Andrić je ugradio u temelje svoje poetike i inspirativnih izvorišta, tretirajući Njegoševu iznimnu stvaralački pojavu ne kao pojedinačni fenomen, nego kao misaono vrelo na kojima je utemeljena gotovo cjelokupna naša tradicija i kultura.

Kao što iza sebe nisu ostavili biološke nasljednike, tako ni njihovo djelo nema dostojnog nastavljača, pa svojevrstu istorijsku prazninu formiranu oko njihovih ličnosti nadoknađuje brojna čitalačka publika potekla iz različitih kultura. U toku imponantnog esejističkog angažmana, Andrić se bavio tretiranjem stvaralačkog opusa brojnih pisaca, od Zmaja, Preradovića, Matoša do Stankovića, Matavulja i Kočića, međutim – njegovu pažnju u najvećoj mjeri su privlačili Vuk i Njegoš. U predgovoru knjizi naslovljenoj po posljednjem od spomenutih eseja NJEGOŠ KAO TRAGIČNI JUNAK KOSOVSKE MISLI, Slobodan Kalezić zapaža:

Ivo Andrić naspram Petra II Petrovića Njegoša ima smisao dozivanja najistaknutijih vrhunaca srpskog jezika i javlja se u obliku susreta najblistavijih uzleta našega duha. Kao što se nalaze u kompleksnim međusobnim komunikacijama, ove književne vertikale stoje usamljene svaka za sebe, jer bogata svjetlost njihovih poetskih jezgra neuporedivo se više rasipa praznim prostorom, nego što obajava sitan balkanski reljef svojih okruženja (Andrić 1995: 7).

U relativno sažetim ogledima i esejima Andrić se nije bavio kritičkim sagledavanjem odabranog Njegoševog djela, već je pokazivao interesovanje za različite fenomene pjesnikovog profila, kao i njegovu duhovnu i državničku fizionomiju. U spomenutim esejima, kao da je težio datom cilju, pa je dio po dio tretirao različite aspekte vladicine ličnosti, na nešto drugačiji način postupajući u eseju NAD NJEGOŠEVOM PREPISKOM. U strukturi gotovo cjelokupne Njegoševе prepiske, po Andrićevom shvatanju, može se razlikovati prisustvo dvojakih žanrovskih osobnosti epistolarne i putopisne literarne vrste. I sam Njegoš je imao shvatanje da se svijet tek direktnim i praktičnim načinom upoznaje kroz putovanje poput otvorene knjige.

Putopisni elementi u Njegoševoj prepisci svjedoče i o osobnosti semantike ovog žanra u kontekstu nacionalne književnosti, što se na upečatljiv način može sagledati iz odlomaka pisama upućenih Vuku Karadžiću iz Petrograda, 1833. godine. Njegoševo uspostavljanje određene vrste sakralne ili religijske analogije između Rusije i Italije upadljivo je u njegovom sudu o hramu Svetog Petra u Rimu i Rafaelovoj slici PREOBRAŽENIJE.

Ako govorimo o putopisnim elementima kod autora koji su pisali o Njegošu, poznato je da je najplastičniji prikaz njegovog ljudskog i stvaralačkog lika, kao i atmosfere i pejzaža sredina u kojima su boravili, stvaralački modelovao Ljubomir – Ljuba Nenadović u svojim PISMIMA IZ ITALIJE. Epistolarna forma primenjena u navedenom djelu u našoj književnosti njegovana je u najvećoj mjeri u putopisnoj prozi, što je omogućavalo prisnost, neposrednost i otvorenost prema čitaocu. Andrićevi tekstovi NJEGOŠ U ITALIJI i LJUBA NENADOVIĆ O NJEGOŠU U ITALIJI pružaju nam viđenje Njegoša kroz Nenadovićevu opservativnu i doživljaju perspektivu, koje je ovdje realizovano u višestrukoj funkciji. Andrić ističe spomenute zapise kao jedno od prvih ostvarenja u kojima je ukazano na kompleksne duhovne aspekte Njegoševe figure.

Prvi od ova dva teksta NJEGOŠ U ITALIJI takođe je putopisno-esejistički i refleksivno-melanholično intoniran, u Andrićevom misaonom stilu:

Sećanja imaju snagu života, a život često boju uspomena. Na prvom koraku u Italiji ja sam se setio Njegoša koji je, u proleće 1851, „sumoran kao Bajron“, prošao Italiju, zadržavajući se naročito u Neapolju, Rimu i Firenci. Kad god sam dolazio u koju od tih varoši, ja sam uvek, na stalnim mestima, pomišljao na vladiku i njegovu crnogorsku pratnju. Kroz dobroćudnu, pomalo naivnu i suhu, ali poštnu i toplu prozu Nenadovićevih PISAMA IZ ITALIJE ukazivao mi se bolestan pesnik i sumoran vladalac, onakav kakav je tu morao živeti pre sedamdeset godina (Andrić 1995: 99).

U narativnoj prozi TRENUTAK U TOPLOJ, Andrić tretira pitanja misaono-filozofskog i literarno-teorijskog profila Njegoševih ostvarenja, u koje spadaju filozofema o veličini i istovjetnosti svijeta i versikološki problem nedovoljnosti epskog deseterca.

Jedan od najkraćih Andrićevih tekstova o ovoj temi – SVETLOST NJEGOŠEVOG DELA, sublimira Andrićeve opservacije o svjetlosti kao motivu predmetnog, simboličkog i refleksivnog značenja u ostvarenjima velikog pjesnika, kao i o pitanjima vezanim za fenomene njihove recepcije. Pišući o Njegošu, Andrić vlastite teorijske i idejne stavove, iz eseja u esej, nije izlagao sistematizovano jer su njegovi tekstovi nastajali motivisani različitim povodima ili prigodama. Međutim, važan je opšti utisak koji recipijenta preplavljuje nakon iščitavanja njegovih oglada, koji ide u prilog Andrićevom stavu da se svaki naš kritičar mora složiti u tome da je Njegošu nemoguće naći ravnog u našoj, pa i u svjetskoj književnosti. Njegova djela spadaju u sam vrh evropske romantičarske misli, a osobine koje ih čine posebnim jesu metafizičke ideje povezane sa ontološkim područjima u kojima je ispoljena istorija plemenskog života Crne Gore. Filozofska misao Njegoševa i Andrićeva u osnovi je slična, sa tom razlikom što kod Njegoša nailazimo na egzaltaciju i borbenost, a kod Andrića na istočnjačko strpljenje i pomirenost nad sudbinama junaka.

U tekstu nazvanom NJEGOŠEVA ČOVEČNOST, NJEGOŠEV ODNOS PREMA KULTURI, Andrić govori o tome da u istoriji ove države po prvi put dolazi moderan čovjek – evropejac, čija je ambicija bila da njegov narod stekne kulturu, a ipak

ostane svoj, čuvajući pečat nacionalnog identiteta. Novi vladika nabavlja štampariju, izdaje u Crnoj Gori knjige, otvara osnovne škole i šalje prve generacije na školovanje u druge evropske centre. U službenim austrijskim izvještajima iz 1845. godine zabilježeni su podaci koji potvrđuju Njegoševa kulturna nastojanja – on oduševljeno govori o kultivisanju države, školama koje želi da otvori i ministarstvima koji bi bili organizovani po ugledu na Beč i Petrovgrad. Andrić ističe da će u mnogim nastojanjima Njegoš uspjeti, ali danak koji će položiti neće biti mali.

Vrlo rano i vrlo bolno Njegoš je morao videti i osetiti razliku između svoje zaostale zemlje i svog nepotpunog školovanja s jedne strane i prosvetljenih zemalja i srećnijih ljudi u njima sa druge strane. Mlad i gotovo samouk, on se našao pred teškim i teško savladivim zadacima, i u borbi sa njima i proveo svoj kratki vek (Andrić 1995: 83).

Andrićev esej NEŠTO O NJEGOŠU KAO PISCU, VEČNA PRISUTNOST NJEGOŠEVA kao da predstavlja nastavak prethodnog teksta, potvrđujući tezu o Njegoševom životu punom spoljnih sukoba i unutrašnjih protivurječnosti, koji su i bili razlog njegovoj teškoj bolesti i ranoj smrti. U interesovanjima ovog književnika za crnogorskog vladiku u prvom planu je Njegoševa ličnost i složena vladareva životna drama. Sebe je upoređivao sa Prometejem, a Tursko Carstvo sa jastrebovom koji mu nagriza utrobu. Takođe, na međusobno blizak način i kod jednog i kod drugog stvaraoca izvršeno je promišljanje o vezama Istoka i Zapada na oporom balkanskom tlu, o čemu govori tekst NAD NJEGOŠEVOM PREPISKOM.

Pisma duhovnog i svetovnog vladara Crne Gore predstavljaju dio zvaničnog arhiva ove zemlje za dvadeset najkritičnijih godina njenog državnog, političkog i kulturnog života. Ova zbirka čini preko hiljadu i sedamsto pisama u najvećoj mjeri upućivanih ruskim činovnicima, turskim poglavarima ili austrijskim vlastima u Kotoru i Dalmaciji. Između redova ovih pisama, koja su najčešće diplomatskog karaktera, može se nazreti manje isticana strana Njegoševog života i rada.

Krsto Pižurica, naš pouzdani poznavalac djela Petra II Petrovića, pojašnjava da motiv gladi u Njegoševoj prepisci posjeduje dominantno mjesto, manifestujući se u širokoj skali pojavnosti, od međusobne krađe, pljačke, pregonjenja do otimanja pasišta i borbe za pazare:

U prepisci je motiv gladi uočljiviji i u nekim intervalima života Crnogoraca glad je pitanje života: biti ili ne biti. Beglerbeg je u ŠĆEPANU MALOM za prostor ondašnje Crne Gore rekao: „Ovdje mjesta ni življenja nema za čovjeka, nako za đavola“, a misao o crnogorskom kamenitom i neplodnom zemljištu provlači se kao crvena nit kroz niz Njegoševih pisama. Neplodnost zemljišta izaziva bijedu, a bijeda vodi u izdaju. Njegoševa prepiska bogata je slikama bijede crnogorskog naroda, pa je u tom pogledu uočljiv socijalni aspekt te prepiske, što je čini ne samo vrijednom istorijskom građom, već i pravom slikom ekonomskog života Crnogoraca (Pižurica 1998: 67).

U nastavku teksta Pižurica citira fragmente iz Njegoševe prepiske, u kojoj je, između ostalog, sadržana Njegoševa opaska da je Crna Gora „oskudan, premda kamenom izobilan predio“, a njen narod nesrećan i bijedan. Motiv težnje za slobodom i duhovne nezavisnosti ogleda se na osnovu naredne njegove opaske, upućene Rašid-paši da su Crnogorci riješeni da u „ovima besplodnijema i pustim kršima sačuvaju slobodu“ (Pižurica 1998: 68).

Posljednji od izloženih tekstova – NJEGOŠ KAO TRAGIČNI JUNAK KOSOVSKE MISLI, po kojem je spomenuti izbor Andrićevih tekstova posvećenih Njegošu i dobio naziv, govori o kosovskom mitu, čvrsto inkorporiranom u Njegoševom djelu, kao i o činjenici da je i sam Ljuba Nenadović bio iznenađen kada je sagledao snagu kosovske tradicije, koja je stoljećima nakon Kosovskog boja predstavljala crnogorsku stvarnost. Andrić ističe da je cjelokupna sudbina srpskog i crnogorskog stanovništva bila omeđena kosovskim zavjetom, te da ova komponenta ujedno predstavlja i početak Njegoševe drame.

Poput svog prethodnika Petra I, Njegoš nastoji da centrališe i uredi rastrkana plemena, u čemu nailazi na otpor, javni ili tajni. Pod teretom vladalačkih dužnosti, formira se pesimistička vizija života i svijeta, koji će se ispoljiti i u njegovom djelu. Tragika ove borbe bila je intenzivirana čestim bratoubilačkim sukobima, koje je nametala teška istorija, s obzirom na to da u širem okruženju nije bio samo u pitanju sukob vjera ili nacija, već sudar dvaju stihija – Istoka i Zapada. Kao umjetnik, Andrić smatra da je Njegoš najsnažniji upravo u hijeratičkim scenama, u kojima je najbliži kolektivnom udesu. U pismu upućenom ljekaru Marinkoviću, poslatom sa Cetinja u Kotor, Njegoš opisuje vlastito shvatanje smrti, koja za njega predstavlja ili tihi, vječni san u kojem boravimo prije rođenja ili lako putovanje iz svijeta u svijet, poistovjećivanje sa likom besmrtnosti i vječito blaženstvo.

U zemlji „blagog neba“ Njegoš takođe nije imao mira; po Nenadovićevom svjedočenju, kao u venecijanskom ogledalu, on je uspijevaao sagledati samo avet balkanske tragike. Kada ga je u Napulju Nenadović posjetio prvi put, bio je dočekan njegovim gnijevnim riječima „Ala se mi Sloveni narobovasmo“. Kada su ga odveli da posjeti spilju u kojoj je živjela mitološka proročica Sibila, on je rekao: „Šteta što je sada nema da nam kaže hoće li Omerpaša kad satire Bosnu, zaista udariti na Crnu Goru“ (Andrić 1995: 146). Po Andriću, i u ovom citatu prisutna je kosovska misao, odnosno ideja o slobodi, koja ga prati gdje god krene, jer Njegoš je sa sobom nosi *u očima kojima gleda svet*. Borbeni optimizam u Njegoševom životu i djelu pretače se u humani skepticizam jer vjeru u pravедnost i nužnost borbe zamjenjuje strah za sudbinu crnogorskog naroda.

Isidora Sekulić je autorka poetizovanih i dirljivih zapisa o ličnosti i djelu Petra II Petrovića Njegoša:

Strast za herojsko muško delo, i strast za letove u vasionu rasplamteće se do cveta i ploda, daće GORSKI VIJENAC i LUĆU MIKROKOZMU. Strast za ženu, kao kod svih monaha, porinuće iz visinskih snova u telesnu glad. Jedna jedina ljubavna pesma:

u dugim i gustim stihovima, valja kao krv, ne šapće, ne guče, ne sipa sitno cveće u pušku. To, to je čaura zaboravljena i davno istrulela. Velike dramske poeme, potresna elegija nad malim, rano pokojnim detetom, sinovcem; ljubavna pesma bestidna i potresna – to će biti onaj div-čovjek i div-pesnik koji je krenuo daleko, a koga je ubrzo progutala tragična čaura, zidovi grobnice (Sekulić 2000: 205).

Usmjereni prvenstveno na sopstvene stvaralačke potencijale, okrenuti vlastitoj tradiciji i narodu, Njegoš i Andrić su na sličan način proširivali misaone i problemske raspone svojih ostvarenja, spajajući različite predmetno-motivske krugove i konceptijske modele. Fenomeni mitskih i fatalističkih nedokučivosti, dualnost svijeta i čovjekova labilna pozicija kolopletu njegovih vrtloga, predstavljaju konstante njihovih ostvarenja, pokazujući da je Andrić kroz Njegoševo djelo sublimirao fundamentalna filozofska pitanja svijeta i čovjeka.

Branko Tošović precizno zapaža lingvostilističke i izražajne odlike Andrićevih eseja posvećenih Njegošu:

U esejima o Njegošu postojki veoma široka palitra binarnih odnosa, a uparivanje predstavlja jednu od dominantnih u Andrićevom jeziku i stilu. Taj binarizam vrši tri osnovne funkcije: konstruktivnu, semantičku i stilističku. Uparivanjem se pisac lakše i jednostavnije izražava, spretnije oblikuje jezički izraz, snažnije semantički nijansira kazivanje i stilski pojačava misao. Binarizam odgovara Andrićevom književnom, estetskom i umjetničkom stavu u kome kratkoća, logičnost i jednostavnost imaju posebnu vrijednost. Uparivanje jeste značajno sredstvo za stvaranje tih osobina lijepog i tečnog načina izražavanja (Tošović 2011: 253).

Kao pjesnik, vladar i čovjek, Njegoš je po Andrićevom shvatanju oličenje kosovske borbe, poraza i nesalomljive nade, a kosovska legenda istovremeno je predmet njegove diplomatske prepiske i pjesničkog djela. Andrić piše o tome da su se dramski naboji njegovog djela mogli jedino uobličiti putem duha sazdanog na intenzivnim unutarjim sukobima, kao i o činjenici da je vladika svoje djelo smatrao nedovršenim, te da je pred očima imao u većoj mjeri ono što nije stigao da ostvari, nego ono što je pružio.

Izvori

Andrić 1995: Andrić, Ivo. *Njegoš kao tragični junak kosovske misli* (priredio Slobodan Kalezić). Priština: Grigorije Božović.

Literatura

Babović 1993: Babović, Miroslav. *Njegoš i sledbenici*. Nikšić: ITP Unireks.

Jandrić 1977: Jandrić, Ljubo. *Sa Ivom Andrićem*. Beograd: Prosveta.

Jelušić 2002: Jelušić, Siniša. *Poetički oblici (studije i ogledi)*. Novi Sad: ITP Zmaj.

- Pižurica 1998: Pižurica, Krsto. *Književne teme (studije, eseji, portreti)*. Podgorica: KPZ.
- Sekulić 2000: Sekulić, Isidora. *Mladi Njegoš i „Pustinjak cetinjski“*. In: Kalezić, Slobodan (priredio). *Crnogorska književnost u književnoj kritici III (racionalizam, romantizam)*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore. S. 205.
- Tošović 2011: Tošović, Branko: *Jezičkostilska i književnoumjetnička struktura Andrićevih eseja o Njegošu* In: zborniku radova sa međunarodnog naučnog skupa *Njegoševi dani 3*, 1–3 septembar 2010. Nikšić: Univerzitet Crne Gore – Filozofski fakultet Nikšić – Institut za strane jezike i književnost – Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovensku književnost. S. 235–253.
- Vučković 2006: Vučković, Radovan. *Paralele i recepcija*. Beograd: Svet knjige.
- Zorić 1962: Zorić, Pavle. *Ivo Andrić*. Beograd: Rad.

Sofija Kalezić-Đuričković (Podgorica)

About Andrić's Essay:

NJEGOS AS A TRAGIC HERO OF KOSOVO'S THOUGHTS

In the work ABOUT ANDRIĆ'S ESSAY: NJEGOS AS A TRAGIC HERO OF KOSOVO'S THOUGHTS, author Sophia Kalezic explains how the work of the Montenegrin ruler and poet acted to inspire a Serbian nobel laureate. In the critical and essayistic sence, Andric has studied a number of local writers, but his creative attention was largely addressed at Vuk Karadzic and Njegos. Andric wrote six esseys about Vuk and ten about Njegos, which are set out in the COLLECTED WORKS OF IVO ANDRIC in 1981. and a book by the same author NJEGOS AS A TRAGIC HERO OF KOSOVO'S THOUGHTS, prepared by Slobodan Kalezic, in 1995. These texts of Andric dedicated to Njegos his personality and work show how a great writer was thrilled by Njegos' imponing creative figure, whose creative expression to a large extent modeled conceptual repertoire and stilistic form of Andrić's prose. On the form of national narratives and the philosophy of collective spirit, Andric wrote his famous novels and short stories. This can be seen from his essays: THE MOMENT IN TOPLA, THE LIGHT OF NJEGOS' WORKS, NJEGOS' HUMANITY, NJEGOS' ATTITUDE TO CULTURE, SOMETHING ABOUT NJEGOS AS A WRITER, THE ETERNAL PRESENCE OF NJEGOS, NJEGOS IN ITALY, STUDYING NJEGOS' LETTERS and NJEGOS AS A TRAGIC HERO OF KOSOVO'S THOUGHTS.

Sofija Kalezić-Đuričković
Fakultet za crnogorski jezik i književnost
Vladike Petra I b.b.
81 250 Cetinje
+382 20 622 639,
382 68 581 639
pgstudio@t-com.me

